

Autonomie en verbondenheid – 19^e Ammy van Heusdenlezing 18 maart 2015

Intro

In de 19^e Ammy van Heusdenlezing gaat Kees Bregman (opleider contextueel pastoraat) in op het gedachtegoed van Ivan Boszormenyi-Nagy rond autonomie en verbondenheid. 'Autonomy is a misleading concept, unless understood in relationship terms' (*Invisible Loyalties*, 1973, p. 106). De vraag is hoe Nagy persoonlijke autonomie in verband brengt met relationele verantwoordelijkheid. Kunnen mensen eigenlijk wel autonoom zijn ('zichzelf de wet stellend'), als het mens-zijn fundamenteel relationeel is? De kunst zal zijn autonomie niet alleen feitelijk, psychologisch en interactioneel te begrijpen, maar ook ethisch. Van zelfbeschikking en zelfsturing gaat het naar zelfwording. Nagy noemt zijn benadering 'paradoxaal' en 'dialectisch'. *Autonomie door verbondenheid – werkelijk jezelf worden door verbonden te zijn met anderen*: deze voor contextueel werkers vertrouwde gedachte vraagt in het licht van de maatschappelijke ontwikkelingen om hernieuwde doordinking en toepassing in therapie, hulpverlening en pastoraat.

Wat is autonomie? Een eerste verkenning van het begrip

Het begrip 'autonomie' is samengesteld uit de Griekse woorden *autos* en *nomos*, zelf en wet. Dus zoiets als: zichzelf de wet stellend, zelfbepalend. Het contrastbegrip is heteronomie – dat een ander of iets anders mij de wet voorschrijft.

Wat bedoelen we, als we 'autonomie' zeggen? Oorspronkelijk is autonomie een politiek begrip, een ideaal, geboren in de tijd van de Verlichting en de Franse revolutie, toen burgers zich ontworstelden aan de macht van absolute vorsten. Autonoom is de burger die vrij is om over zijn eigen leven te beslissen, slechts begrensd door het verbod anderen schade te doen (J.S. Mill). Je mag drinken en roken wat je wilt, zolang je een ander maar niet benadeelt.

Zelfbeschikking heet dit. Frits de Lange (van wie ik hier gedachten leen) zegt het heel beeldend: *hier is mijn tuinhek, hier achter maak ik de dienst uit*.¹

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is autonomie een belangrijk begrip geworden in de gezondheidszorg en de medische ethiek. De autonomie van de patiënt moet gerespecteerd worden. De patiënt is mondig geworden en heeft het recht om zelf te beslissen over zijn medische behandeling. Dit recht is in de praktijk geworden tot een plicht: de patiënt moet het zeggen. En gaat dat wel, in de kwetsbaarheid van ziek-zijn en in de onoverzichtelijkheid van medische mogelijkheden? Wat betekent zelfbeschikking als je vege lijf op het spel staat? Annelies van Heijst, een van de grondleggers van de zorgethiek, stelt dat in de gezondheidszorg autonomie als zelfbeschikking van de cliënt/patiënt 'een hardnekkige werkelijkheidsconstructie [is] waartegen de morele werkelijkheid zich verzet'.² Zij pleit voor een visie op zorg waarin de menselijke kwetsbaarheid centraal staat. Levenslang zijn we zorgbehoefte wezens en daarvoor als mens op elkaar aangewezen.

We kunnen autonomie ook minder politiek en meer pedagogisch/psychologisch opvatten. *"Autonoom is de mens die weet waar hij met zijn leven naar toe wil, en die daaraan richting*

¹ Zie voor deze beschrijving van autonomie als zelfbeschikking, zelfsturing en zelfwording: F. de Lange, 'Zorg voor autonomie', in: *Christen Democratische Verkenningen*, Lente 2014, p. 52-58

² Annelies van Heijst, *Menslievende zorg. Een ethische kijk op professionaliteit*, Kampen 2005, p. 220

weet te geven” (F. de Lange). Dat is volwassenheid, als ‘zelfverantwoordelijke zelfbepaling’ (M.J. Langeveld). Zulke autonomie is een proces, het vermogen tot **zelfsturing**: de vrijheid om zelf je weg in het leven te kunnen kiezen. Die gedachtegang vinden we ook in de bezinning op onderwijs. Hoogleraar orthopedagogiek Luc Stevens³ onderbouwt zijn visie op onderwijs met de drie trefwoorden: relatie, competentie en autonomie.

Dit zijn psychologische basisbehoeften, die iedere mens nodig heeft om zichzelf te ontwikkelen. Een kind kan pas echt leren in een omgeving waar hij voelt dat hij erbij hoort, gezien wordt door leerkracht en medeleerlingen: relatie. Een kind kan leren als hij mag laten zien en mag ontwikkelen wat hij kan: competentie. Natuurlijk met hulp, maar steeds een stapje verder. En dan is het belangrijk dat hij er het gevoel bij kan hebben dat hij het echt zélf doet en er plezier in heeft: autonomie. Deze drie psychologische basisbehoeften zijn alle drie even nodig voor ontwikkeling. Als het bij één ervan stopt, verliest de leerling motivatie. Luc Stevens stelt dus dat op basis van relatie en competentie een kind autonomie verwerft en vrij wordt om zelf sturing te geven aan zijn leven.

Hiermee komen we in de richting van een derde duiding van het begrip autonomie, namelijk **zelfwording**. Frits de Lange omschrijft dit als het vermogen van mensen om vorm te geven aan hun eigen uniciteit. Deze visie op autonomie is ontstaan in de Romantiek, als reactie op de Verlichting. Dan gaat het om authenticiteit, het unieke van iedere mens als individu. Dat je als mens bestemd bent jezelf te worden en wie kan dat beter zien dan degene die van jou houdt? Autonomie als zelfwording veronderstelt liefde. De Lange formuleert het als een ethisch ideaal: *‘dat het er in het leven om gaat dat mensen steeds meer jij worden, en dat ‘zorg’ voor elkaar hierin bestaat dat je elkaar in je vermogen om dat te realiseren [jij worden] ondersteunt.’* Zulke autonomie klinkt als een ‘mensenrecht’. En het klinkt al een beetje contextueel.

Even zoemen

Spreek met degene die naast je zit (je *schoudermaatje*) over een ervaring – persoonlijk of professioneel – van *autonomie*. Misschien met een voorbeeld; neem er een paar minuten voor ... voor de één en voor de ander.

Nu wil ik graag met jullie lezen in het werk van Ivan Boszormenyi-Nagy. Ik ben me bewust dat ik van een generatie ben die Nagy niet persoonlijk heeft gekend. Ik lees zijn teksten op zoek naar de levende stem. Nagy drukt zich uit met stugge, abstraheerende begrippen, maar begrijp hem goed: elke term bij Nagy staat voor een uiterst beweeglijk relationeel proces. Je zou zijn geschreven woorden kunnen lezen als een partituur, dan gaat het natuurlijk om de muziek, om wat er ‘speelt’ tussen mensen!

Nagy over autonomie in ‘Invisible Loyalties’ (1973)

Een van de eerste dingen die Nagy zegt over autonomie is dat je daar **dialectisch** over moet denken. In *Invisible Loyalties* legt hij uit hoe dat werkt. Dialectisch betekent dat een fenomeen pas goed begrepen kan worden wanneer ook het tegendeel of de ontkenning ervan erbij betrokken wordt. Iets kan verschijnen onder de gestalte van het tegendeel. Om daar meteen een paar contextuele voorbeelden van te geven: Ontvangen is een vorm van geven (*indirect return*), geven is een vorm van ontvangen; loyaliteit (betrokkenheid) kan eruit zien

³ L. Stevens (red), *Zin in School* Amersfoort CPS, 2004; | www.hetkind.org

als onverschilligheid (*hidden loyalty*). Nagy nodigt ons uit steeds weer ‘spiegelbeeldig te kijken’: wat je ziet, is het niet. Weersta de neiging diagnostisch te denken in eenduidige concepten. Of, zoals hij in ‘Invisible Loyalties’ zegt: ‘The dialectical approach defines the individual as partner to a dialogue, i.e. in a dynamic exchange with his counterpart: the other or nonself.’⁴ [De dialectische benadering definieert het individu als deelnemer aan een dialoog, d.w.z. in dynamische uitwisseling met zijn tegenhanger: de ander of wat niet-zelf is].

Autonomie, zegt Nagy vervolgens, is een typisch dialectisch concept, en een verkeerd gebruik ervan als therapeutisch doel maakt dat er veel misgaat in therapie. Dat zegt hij in een paragraaf over individuatie of separatie.⁵ Je zou kunnen denken dat autonomie verwerven (als kind op weg naar volwassenheid) betekent: je losmaken uit de invloedssfeer van je ouders en zo minder emotioneel afhankelijk van hen worden. Dat klinkt logisch, je traint het coping-mechanisme. Maar, merkt Nagy op, op een dieper relationeel niveau kan dit losmaken (weggaan) een innerlijke compensatie veroorzaken, namelijk een tegen-autonome verschuiving in de balans van verdienste. Dan veroorzaakt het weggaan juist schuldgevoelens. En schuldgevoel is het grootste obstakel om te komen tot echte autonome ontwikkeling. ‘Guilt is the greatest obstacle to the success of genuinely autonomous emancipation.’ Daarom meent Nagy paradoxaal: ‘We houden eraan vast dat er meer individuatie wordt bereikt door gezamenlijke verkenning door de familieleden van wederzijds afhankelijke, met schuldgevoelens belaste verplichtingen, dan door abrupt weggaan.’

Waarom zou dat zo zijn? Nagy antwoordt: omdat familierelaties op een diep niveau bepaald worden door een weefsel van ‘existentieel aan elkaar verplicht’ zijn, of in één woord: door loyaliteit. Daarom zegt hij ook in ‘Invisible Loyalties’: *Autonomie van een individu moet niet alleen bezien worden binnen de grenzen van iemands ‘ego-sterkte’ en intrapsychische vermogens. Het bereiken van autonomie is dynamisch tegengesteld aan loyaliteit aan het gezin van herkomst. Loyaliteitsverplichtingen van individuele familieleden zijn indicatoren van het familiale grootboek van ‘rechtvaardigheid’: zij vormen een onzichtbare intrinsieke bepaling van actie-reactie tussen familieleden door de generaties heen.*⁶

Het is belangrijk om te zien waarin dit een ‘nieuw’ denken is over familierelaties. Nagy ontwikkelde het contextuele gedachtegoed in een tijd waarin de dynamiek van familieverhoudingen vooral werd gezien als machtssysteem. De sfeer (jaren zestig en zeventig, in Amerika en ook in West-Europa) was antiautoritair. De toon van hulpverlening en therapie (en ook pastoraat) was: mensen helpen bevrijden uit hun ondergeschiktheid aan het familiesysteem. In deze decennia krijgen de ouders het voor hun kiezen. Het is de tijd van de ‘verloren vader (en moeder)’. Nagy meent dat het niet helpt om uit te gaan van een *framework* van macht en kritiek op de macht. Hij stelt daartegenover een referentiekader, dat uitgaat van existentiële verplichtingen tussen naasten.⁷ Niet als een moraal, een ‘wet’ die van buitenaf wordt opgelegd (dat zou heteronomie zijn), maar als een ethisch besef van binnenuit, uit de kracht van verbondenheid.

⁴ Ivan Boszormenyi-Nagy en Geraldine M. Spark, *Invisible Loyalties. Reciprocity In Intergenerational Family Therapy*, 1973; ch. 2 ‘The Dialectic Theory of Relationships’; citaat p. 19

⁵ *Invisible Loyalties*, p. 32

⁶ *Invisible Loyalties*, p. 97; en p. 107: *Autonomy in our sense should not be conceptualized in functional, executive, or effectiveness terms: An absolute executive autonomy would mean the antithesis of loyalty, concern, committedness, or even relatedness; it places the individual in a position of self-centered isolation.*

⁷ Hanneke Meulink-Korf, *Opnieuw aangesproken. Doordenken op contextueel pastoraat*, 2013 p. 161vv

Nagy over autonomie in 'Between Give and Take' (1986)

Hoe ontstaat gezonde autonomie? In *Tussen geven en nemen* zegt Nagy: 'Op paradoxale wijze is het doel van het individu – autonomie – onlosmakelijk verbonden met zijn vermogen tot relationele verantwoordelijkheid.' En: 'Het vermogen tot het *verwerven van gerechtigde aanspraak* kan de meest betrouwbare en duurzame vorm van autonomie zijn. Dit vermogen, dat van nature is gebaseerd op vertrouwen, wint aan kracht door het bestaan van onzichtbare hulpbronnen, die naar boven komen als een persoon iemand *gepaste aandacht* biedt.'⁸

Over **het verwerven van gerechtigde aanspraak** schrijven Nagy en Krasner een prachtige passage die ik graag in al haar breedte en zeggingskracht wil laten horen:⁹

Adequaat ouderschap en het terugbetalen van ouderlijke zorg zijn twee premissen van de transgenerationale zijnsorde. Nog een andere premisse heeft te maken met de winst voor iemand zelf of de baten die verbonden zijn aan het bieden van zorg: de persoon die zorg geeft, verwerft verdienste of gerechtigde aanspraak als beloning. Effectief verworven gerechtigde aanspraak heeft als resultaat persoonlijke bevrijding; dat wil zeggen: de veiligheid waarmee iemand het leven aan zich kan laten ontvouwen. Met andere woorden: zorg voor de rechtvaardigheid van de menselijke orde vormt een kruispunt met de eigen bevredigingen en functies van een mens. Deze omvatten onder meer:

- *een vermogen tot het beleven van persoonlijke vreugde;*
- *een creatief gebruik van de gaven van het leven;*
- *een vermogen aangeboren talenten en vaardigheden te ontwikkelen;*
- *een gezondheidstoestand waarin men betrekkelijk vrij van psychosomatische symptomen en problemen is;*
- *een voortdurend groeiend vermogen vertrouwen te durven investeren in nieuwe relaties;*
- *een vermogen te genieten van de emotionele bevredigingen van de partner zowel als van zichzelf;*
- *een toenemende vrijheid rechten te doen gelden voor de eigen positie in relaties, waaronder ook valt dat men onafhankelijk mag zijn van de eigen ouders;*
- *de motivatie bij te dragen aan het welzijn van toekomstige generaties.*

De consequentie van verantwoorde zorg is autonomie in haar volste en rijkste betekenis. *Als iemand veel gerechtigde aanspraak heeft verworven, kan hij vrijelijk gebruik maken van meer keuzemogelijkheden dan waarover hij voorheen de beschikking had. Gerechtigde aanspraak is een brug tussen winst voor zichzelf en het bieden van passende zorg aan de ander. Het is een nieuwe synthese, ontstaan uit een dialectiek van these en antithese: van zelfzuchtigheid en altruïsme.*

De consequentie van verantwoorde zorg is autonomie in haar volste en rijkste betekenis. Echt een 'Nagy-zin' om even op te 'kauwen' Wissel uit met degene die naast je zit (misschien nu die aan de andere kant) waar je dit ziet of hebt zien gebeuren, in je werk of in jouw eigen context – neem er een paar minuten voor ... voor de één en voor de ander.

⁸ Ivan Boszormenyi-Nagy en Barbara R. Krasner, *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*, 1994; p. 80

⁹ *Tussen geven en nemen*, p. 124

De weg naar echte autonomie: dialogisch proces

Welke weg ziet Nagy naar echte autonomie? Kort gezegd: schuldgevoel blokkeert, passende zorg scheidt ruimte. Hoe ontdek je wat passende zorg is? Door **dialogoog**.

'In onze gedachtegang is dialoog de kern van die relationele werkelijkheid, die de context van volwassen individuatie wordt.' (Tussen geven en nemen, p. 93)

Nagy heeft de gedachte, of sterker, het gebeuren van de dialoog gevonden bij Martin Buber, vooral in zijn boek over het 'nieuwe denken', **Ik en jij** uit 1923.

Nagy zocht namelijk naar een manier van denken waardoor het mogelijk zou zijn de belangen van meerdere nauw met elkaar verbonden mensen gelijktijdig in het oog te houden en recht te doen. Hiervoor heb je een ethisch gezichtspunt nodig, dat boven het psychologische (belevingen) en systemische (rollen, macht, patronen) uitgaat.

Van Buber leren we dat we nooit 'los' 'ik' kunnen zeggen. We zeggen 'ik' altijd in betrokkenheid. Dat kan een objectiverende betrokkenheid zijn, dat noemt hij 'ik-het' en dat is altijd fragmentarisch. 'Ik-het' kun je niet met je hele wezen spreken. 'Ik-het' (en het merendeel van onze communicatie is dat) is functioneel, niet onaardig en niet onpersoonlijk, maar toch niet compleet. 'Ik-jij' is dialoog, dat gaat van subject naar subject; 'ik-jij' spreken we met ons hele wezen. Dat is werkelijke ontmoeting, ontmoeting die helend werkt. Ontmoeting die ons mens maakt, of zoals Buber zegt: 'Ich werde am Du; Ich werdend spreche Ich Du'.¹⁰

Nagy werkt dit uit door te wijzen op drie aspecten van de dialoog.¹¹ Het begint er mee dat in een echte dialoog sprake is van '**polarisatie van zelve**', [misschien beter: polariteit], er is *intersubjectiviteit*: ik ben ik, en jij bent jij; er zijn onderscheiden mensen, die elk een unieke persoon zijn met een eigen recht op bestaan. Er zijn tegelijk verschillende werkelijkheden: de werkelijkheid van de één en de werkelijkheid van de ander. Dit vraagt dus om *differentiatie*. De verhouding kan asymmetrisch zijn, maar het persoon-zijn is nooit asymmetrisch. Ieder, de vader of moeder, het kind, de jongere, de oudere, de broer of zus, de partner, de dochter of zoon, heeft er het volste recht op gehoord te worden en haar of zijn belang in te brengen.

Nagy benoemt vanuit de polarisatie van zelve twee belangrijke bewegingen in de dialoog als weg tot autonomie, namelijk **zelfafbakening en zelfvalidatie**. Dit zijn twee kanten van het dialogische proces. Hoe word je op een gezonde manier 'jezelf', waardoor verwerf je autonomie? Zelfafbakening wil zeggen dat iemand zichzelf wordt door zich te onderscheiden van anderen en zich dat onderscheid bewust te worden. Een andere contextuele zegswijze daarvoor is: *eigen grond innemen*. Zelfvalidatie betekent dat iemand door gepaste zorg te geven zijn eigen waarde bekrachtigt (dan helpt het als de ander die gegeven zorg ziet en erkent, maar ook los daarvan bewerkt elk passend geven gerechtigde aanspraak, verdienste, recht van bestaan).

We horen hoe dialectisch deze begrippen zijn: ze hebben allebei het 'heen-en-weer'. Het zijn wegen naar vrijheid om zichzelf te worden door verbonden te zijn met anderen.

Mag ik dit beweeglijke karakter van Nagy's taal illustreren aan de uitdrukking '**eigen grond innemen**'. Als er één contextuele uitdrukking is, die op de klank af te verbinden valt met 'autonomie', dan is het wel deze. Maar wat betekent 'eigen grond'? Het eerste wat je daarbij

¹⁰ Aat van Rhijn en Hanneke Meulink-Korf, *De Context en de Ander. Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op het pastoraat*, Zoetermeer 1997; p. 156v

¹¹ *Tussen geven en nemen*, hoofdstuk 6 'Drie aspecten van onderlinge dialoog', p. 93vv

ziet, is zo'n tegeltje 'eigen terrein' dat de boodschap afgeeft: *blijf uit mijn buurt! Hier waak ik!* In de opleiding Contextueel Pastoraat hoor ik deelnemers die hun sterke parentificatie als gevend kind hebben ontdekt nogal eens zeggen: *ik wil leren mijn eigen grond beter te bewaken*. Hoe stel je je dat voor? Een muurtje eromheen en een vlaggetje erop, 'The Queen is at home'? Zo werkt het niet. 'Eigen grond innemen' bedoelt een dialogisch proces. Barbara Krasner heeft de uitdrukking '(eigen) heilige grond' ontleend aan Buber, die 'ik-jij' een 'grondwoord' noemt. Dat wil zeggen: dit is een spreken waardoor iets 'gegrondvest' wordt – elkaar zo aanspreken, scheppend, dat er relatie tot stand komt. In deze zin is 'eigen grond innemen' juist: achter je muur vandaan komen, de ander aanspreken, zeggen wat je nodig hebt, vragen wat het in jou is wat maakt de ander op je reageert zoals hij reageert! Ik vind mijn eigen grond niet door mij terug te trekken op mijn zelfbeschikking, mijn beleving, mijn rol. Eigen grond is er voor mij én voor de ander wanneer tussen ons *rechtvaardigheid* kan geschieden. Het is Nagy per slot van rekening te doen om herstel van de beschadigde orde van het zijn, de 'justice of the human order'. Begrijp de uitdrukking 'eigen grond innemen' dus als een uiterst beweeglijke inzet om tot dialoog te komen.

Hoe werkt het: autonomie door verbondenheid?

Het klinkt als een open deur in een zaal vol contextueel werkers:

de sleutel naar echte autonomie ligt in het dialogisch proces.

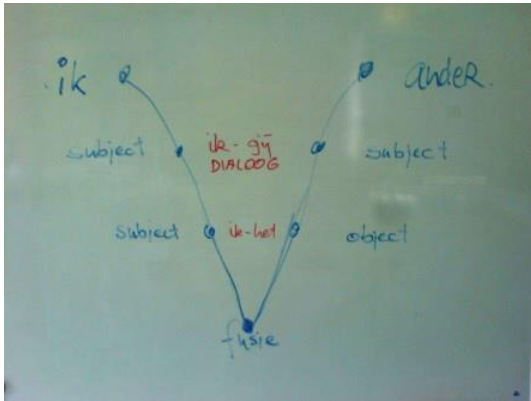
Maar als er iets makkelijker gezegd is dan gedaan, dan dit wel.

De contextuele benadering is meer dan een methodiek. Ik zie haar graag als een levenshouding, niet alleen in ons professionele contact met cliënten en gesprekspartners, maar in elke omgang van mens tot mens. In het hart van de contextuele benadering ligt het verlangen naar dialoog en de inzet is dan ook steeds: zoeken naar dialogische mogelijkheden. Dat geldt niet alleen voor persoonlijke contacten en hulpverlening, maar ook voor maatschappelijk en politiek beraad. We zitten op een totaal ander spoor als we autonomie niet langer definiëren in termen van zelfexpressie en zelfbeschikking, maar in termen van verbonden zijn – van verantwoordelijkheid en passende zorg. Of anders gezegd: dat we relaties niet benaderen als machtsrelaties, maar dialogisch. Wat is daarvoor nodig?

Van Nagy en Krasner leren we dat delegaat, verborgen (beklemmende) loyaliteit en parentificatie mensen in hun ***monoloog*** zetten. Ik kan interessant en spitsvondig discussiëren, maar eigenlijk hoor ik alleen mijzelf. Assertiviteit is monologisch. Dat helpt niet.

Echte autonomie betekent niet zozeer dat ik sta op mijn recht van spreken, maar vooral dat ik het appel hoor dat anderen op mij doen. Dat kunnen vele appels tegelijk zijn. Mensen leven nu eenmaal in een ingewikkelde loyaliteitenhuishouding. Autonomie betekent dan dat ik moet kiezen en in mijn keuzes poog maximaal recht te doen aan de anderen én aan mijzelf. Het eerste wat deze houding vraagt is: tijd nemen voor dialoog.

Echte dialoog gebeurt zelden op afspraak. Zij doet zich voor in een ruimte van ontmoeting. Dialoog is aanwezig, direct, onmiddellijk – zegt Buber. Als ik vast zit in mijn parentificatie hoor ik elke vraag van een ander als een eis, dan ben ik niet vrij. Als mijn delegaat (de opdracht om te zorgen) spreekt, kan ik geen onderscheid horen in de appels die op mij af komen, ik moet ze allemaal beantwoorden, en ik loop mijzelf voorbij.

Graag laat ik jullie hier een hulpmiddel uit de opleiding contextueel pastoraat zien: de **TRECHTER**.

Dit model helpt om te bezien of het werkelijk dialogisch toegaat in onze verhoudingen. Je kunt het betrekken op hulpverlener en cliënt, pastor en gesprekspartner, ouder en kind, partners, vrienden, enzovoorts.¹² Stel je er een diepe zandkuil op het strand bij voor.

1) Bovenaan staat **Ik en de Ander**. Dit is de les van Levinas. Het gelaat van de Ander als niet te ontwijken appel. De ander gaat voor. De relatie is asymmetrisch. Zo sta je als hulpverlener of pastor tegenover je cliënt/pastorant, gericht op de ander en zijn context, dus meerzijdig gericht partijdig. Ik ben mij in mijn verantwoordelijkheid als helpende bewust van de differentiatie. Dit is voluit ethisch.

2) Het volgende niveau is tussen **subject en subject**, intersubjectief dus, wat Buber bedoelt met de ik – jij dialoog. Ieder op eigen grond, en tussen ons, in het 'Zwischen' (*The realm of the Between*, zegt Nagy) is rechtvaardigheid. Het gaat over passend geven én ontvangen. Om hieraan recht te doen moeten we verbindend spreken, want ook in wederkerigheid zijn mensen óngelijk.

3) Wanneer we uit de dialoog raken, komen we op het niveau van **subject – object**. In de woorden van Buber: ik – het. De ander wordt een geval, zelfs al lijkt het dat hij dat zelf wil. Dat heet dan een collusie. Hier ontbreekt de meerzijdig gerichte partijdigheid. Therapie of pastoraat die geen rekening houdt met de context, de anderen met wie iemand onlosmakelijk verbonden is, valt zo uit de dialoog.

4) Ten slotte is er **fusie**. Nagy zegt: de andere mens zien of beleven als niet van mij gescheiden is verval van het ethisch perspectief. Het gebeurt met de beste bedoelingen, maar wie zo probeert te helpen, maakt de ander deloyaal en vergroot schuldgevoel. Bijvoorbeeld als overdracht beantwoord wordt met tegenoverdracht. Dit kan er heel nabij en betrokken uitzien, maar existentieel is het eigenlijk onverschilligheid.

Met deze trechter kijken we naar wat er speelt in de verhoudingen. We zien vaak dat pastores in hun verlangen om te helpen en nabij te zijn in de fusie glijden. En als ze aanvoelen dat ze zo niet echt kunnen helpen, krabbelen ze uit de fusie omhoog naar de objectivering. Dat is nog 'van de regen in de drup', tenzij er kracht gevonden wordt, (en die kracht heet: vertrouwen!) om te zoeken naar echte momenten van ik-en-jij. Bijvoorbeeld doordat ik de verantwoordelijkheid neem om de ander te houden aan zijn verantwoordelijkheid.

Zoeken naar dialogische mogelijkheden

Op weg gaan naar echte autonomie betekent voor ons als hulpverleners en pastores dat we focussen op kansen om verbonden te zijn, voor onszelf en voor degenen die we bijstaan. Dat vraagt om inzicht in wat ons zelf blokkeert om in de **dialogische houding** te gaan staan: je *destructief opgebouwde gerechtigheid*, het 'terechte wantrouwen' dat je aan mensen hebt opgedaan. Dat is niet makkelijk. Leren gaat van 'au!'. Barbara Krasner zegt: 'Je hoeft niet vooraf te weten of je werkelijk in staat zult zijn om iemand te vertrouwen, maar het komt

¹² Zie voor het volgende: Van Rhijn/Meulink-Korf, *De Context en de Ander*, p. 283-286.

eropaan *vertrouwen te hebben in het proces van vertrouwen opbouwen*.¹³ Dat het zin heeft om niet in de verdediging te schieten (zelfrechtvaardiging geeft je geen autonomie), maar echt *benieuwd* te vragen naar wat er bij de ander speelt, wat ik wellicht gemist heb, waardoor de ander zich niet gehoord voelt. Afbakenen en valideren gaan hand in hand. In conflict is vaak eerst het laatste nodig: dat ik de ander voor laat gaan. De partij die het zwakst is qua vertrouwen, mag zich het eerst uiten. Laten we leren splitsende taal om te buigen naar verbindende taal. Het geeft mij hoop dat er steeds meer stemmen klinken die pleiten voor dialoog en verbondenheid, zoals recent de nieuwe ‘denker(es) des vaderlands’, Marli Huijer. Ich werde am Du, zegt Buber. Dat ‘Du’ is niet alleen een andere mens, hij bedoelt het nog groter, overstijgender: ‘Ik word (mijzelf) aan het Jij’. Dat is dialoog: open worden voor ‘Jij die mij aanspreekt’. In het hart van de contextuele benadering resoneert het mysterie van de ontmoeting. Wij worden mens door verbonden te zijn met mensen. Dank je wel voor jullie aandacht.

In gesprek

© Dr. Kees Bregman, Soest

Kees Bregman (1959) is predikant (PKN) en opleider contextueel pastoraat, verbonden aan de Stichting Contextueel Pastoraat in Nederland. In 2007 promoveerde hij op een praktisch-theologie studie over talige vormgeving op het grensvlak van theologie en literatuurwetenschap. Het contextuele gedachtegoed vergezelt hem sinds de eerste kennismaking met ‘de theorie van Nagy’ bij Aat van Rhijn in 1991. Hij volgde de opleiding contextueel pastoraat bij Hanneke Meulink-Korf en Aat van Rhijn en de voortgezette opleiding contextuele hulpverlening en therapie bij Leren over leven. Doordenken over de contextuele benadering en de inzichten van Nagy vertalen naar nieuwe toepassingsgebieden in pastoraat en geestelijke verzorging is voor hem uitdaging en plezier tegelijk.

¹³ Barbara R. Krasner, ‘Van monoloog naar dialoog’, conferentie Leren over leven Antwerpen 1999